

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA PRAGMATIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20582815>

Parvina Muxtashamova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Toshkent, O'zbekiston

Email: a7191987@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4030-0803>

Tel: [+998977191987](tel:+998977191987)

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda pragmatik kompetensiyaning kommunikativ faoliyatdagi o'rni, pedagogik diskurs va auditoriya muloqotidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, interaktiv pedagogik texnologiyalar: rolli o'yinlar, case-study, debatlar, kommunikativ treninglar hamda situativ metodlarning bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ va pragmatik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligi o'rganilgan. Tadqiqot davomida nazariy tahlil, kuzatish, suhbat va qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanildi. Natijalar interaktiv metodlar talabalar nutqining pragmatik moslashuvchanligini oshirishi, kommunikativ vaziyatga mos til birliklarini tanlash hamda verbal va noverbal vositalardan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida pragmatik kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarni tizimli qo'llash zarurligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar

pragmatik kompetensiya, pedagogik texnologiyalar, kommunikativ kompetensiya, pedagogik diskurs, interaktiv metodlar, pragmatika, auditoriya muloqoti, bo'lajak o'qituvchilar

Abstract

This article analyzes pedagogical technologies for developing pragmatic competence in future teachers. The study examines the role of pragmatic competence in communicative activity as well as its importance in pedagogical discourse and classroom interaction. Special attention is given to interactive pedagogical technologies such as role-playing games, case studies, debates, communicative training, and situational methods in developing communicative

and pragmatic skills of future teachers. The research employed theoretical analysis, observation, interviews, and comparative-analytical methods. The findings indicate that interactive methods increase students' pragmatic flexibility in speech, improve their ability to select language units appropriate to communicative situations, and develop effective use of verbal and nonverbal means. The results confirm the necessity of systematically implementing pedagogical technologies aimed at developing pragmatic competence in teacher education programs.

Keywords

pragmatic competence, pedagogical technologies, communicative competence, pedagogical discourse, interactive methods, pragmatics, classroom communication, future teachers

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagog nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki turli kommunikativ vaziyatlarda samarali muloqot olib borishi, auditoriya bilan to'g'ri kommunikativ munosabat o'rnata olishi ham zarur.

Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining pragmatik kompetensiyasiga bog'liq bo'lib, u pedagogik muloqotni maqsadga muvofiq tashkil etish, kommunikativ strategiyalarni tanlash hamda verbal va noverbal vositalardan samarali foydalanishni talab etadi. Shu jihatdan Pragmatika va Semiotika bilan bog'liq tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi Dell Hymes tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, keyinchalik Michael Canale va Merrill Swain tomonidan rivojlantirilgan (Hymes, 1972; Canale & Swain, 1980). Pragmatika sohasidagi tadqiqotlar esa John Langshaw Austin, John Searle hamda Herbert Paul Grice larning ilmiy qarashlari asosida shakllangan.

Pedagogik diskurs va auditoriya muloqotidagi pragmatik komponentlarning o'rni bir qator tadqiqotlarda yoritilgan bo'lib, ularda o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi interaktiv munosabat kommunikativ jarayonning asosiy omili sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotlarda verbal va noverbal vositalarning pedagogik ta'sirni kuchaytirishdagi ahamiyati ham alohida ta'kidlangan.

Shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish masalasi yetarli darajada tadqiq etilmagan. Mazkur maqolaning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik texnologiyalarini ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar Tahlili

Zamonaviy Pragmaticsda pragmatik kompetensiya kommunikativ faoliyatning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Pragmatika nazariyasining shakllanishida Charles Morris muhim o'rin tutgan bo'lib, u pragmatikani belgilar va ularni qo'llovchi shaxs o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi fan sifatida izohlagan (Morris, 1938). Keyinchalik John Langshaw Austin hamda John Searle nutqiy akt nazariyasini ishlab chiqib, kommunikativ niyat va nutqning ta'sir kuchini ilmiy asoslaganlar (Austin, 1962; Searle, 1969).

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi Dell Hymes tomonidan fanga kiritilgan bo'lib, u tilni faqat grammatik tizim emas, balki ijtimoiy-kommunikativ hodisa sifatida talqin qilgan (Hymes, 1972). Ushbu nazariya keyinchalik Michael Canale va Merrill Swain tomonidan rivojlantirilib, kommunikativ kompetensiyaning grammatik, strategik, diskursiv va sotsiolingvistik komponentlari ajratib ko'rsatilgan (Canale & Swain, 1980).

Pragmatik kompetensiyaning pedagogik jihatlari ham ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Lev Vygotsky ijtimoiy muloqot shaxs rivojlanishining asosiy omili ekanligini ta'kidlagan bo'lsa, John Dewey ta'lim jarayonida interaktiv va amaliy faoliyatning ahamiyatini asoslab bergan. Ularning qarashlari kommunikativ kompetensiyaning shakllantirishda interaktiv pedagogik texnologiyalarning muhimligini ko'rsatadi.

Pedagogik texnologiyalar nazariyasi Viktor Bespalko tomonidan tizimli ravishda ishlab chiqilgan bo'lib, unda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan metod va vositalar majmui tavsiflangan (Bespalko, 1989). Zamonaviy tadqiqotlarda interaktiv metodlar, rolli o'yinlar, case-study va debat texnologiyalari pragmatik kompetensiyaning rivojlantirishning samarali vositalari sifatida e'tirof etiladi.

O'zbek tilshunosligida pragmatik va kommunikativ yondashuv masalalari Shavkat Safarov tomonidan keng tadqiq etilgan. Olim nutqning pragmatik xususiyatlari, kommunikativ strategiyalar hamda diskurs masalalarini chuqur o'rgangan (Safarov, 2008). Shuningdek, pedagogik diskurs va auditoriya muloqotidagi pragmatik komponentlarning o'rnini bir qator tadqiqotlarda yoritilgan. Xususan, avtoreferatda pedagogik diskurs o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi interaktiv kommunikativ jarayon sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqotlarda auditoriya diskursida verbal va noverbal vositalarning kommunikativ ta'sir mexanizmlari ham tahlil qilingan. Imo-ishora, mimika, intonatsiya va boshqa semiotik vositalar pedagogik muloqot samaradorligini oshiruvchi omillar sifatida izohlangan.

Shunday qilib, mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili pragmatik kompetensiya bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kommunikativ tayyorgarligini shakllantirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy pedagogik texnologiyalari va interaktiv metodlarini takomillashtirish zarurati mavjudligi aniqlanadi.

Galina Leonidinovna Filippova bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ rivojlanishida interaktiv metodlarning muhimligini ta'kidlaydi. Olimning fikriga ko'ra, rolli o'yinlar va kommunikativ treninglar talabalarni real pedagogik vaziyatlarga tayyorlaydi hamda ularning pragmatik kompetensiyasini rivojlantiradi (Филиппова, 2007). Tadqiqotlarda ishbilarmonlik o'yinlari, diskussiya va videotraininglar bo'lajak o'qituvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali pedagogik texnologiyalar sifatida e'tirof etilgan (Филиппова, 2007).

Muxtashamova (2020) grammatik ko'nikmalarni turli nutq faoliyati turlarida shakllantirish masalasini o'rganar ekan, til o'qitish jarayonida ko'nikmalarni faqat nazariy emas, balki amaliy-kommunikativ faoliyat asosida rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, grammatik birliklarni o'zlashtirish tinglash, gapirish, o'qish va yozish kabi nutq faoliyati turlari bilan integratsiyada amalga oshirilganda, ularning amaliy qo'llanish darajasi oshadi.

Ushbu yondashuv pragmatik kompetensiyani rivojlantirish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi, chunki pragmatika til birliklarining kontekstga mos qo'llanishi, kommunikativ vaziyatga mos nutq tanlash va maqsadga yo'naltirilgan muloqotni tashkil etishni o'rganadi. Demak, grammatik ko'nikmalarni kommunikativ faoliyat bilan bog'lab o'qitish bo'lajak o'qituvchilarning pragmatik kompetensiyasini shakllantirishda samarali pedagogik texnologiya hisoblanadi.

Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pragmatik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u nutqni real muloqot vaziyatiga mos ravishda qo'llashni ta'minlaydi. Tadqiqotchilar (Austin, Searle, Hymes, Canale & Swain, Vygotsky, Dewey va boshqalar) pragmatik va kommunikativ yondashuvlarning nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo'lib, ularning qarashlari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, o'zbek va xorijiy tadqiqotlarda interaktiv metodlar, rolli o'yinlar, case-study va kommunikativ treninglar bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning samarali vositalari ekanligi e'tirof etilgan. Biroq, ushbu yo'nalishda pedagogik texnologiyalarni tizimli va integrativ asosda qo'llash masalasi hali ham dolzarbligicha qolmoqda.

TADQIQOT METODLARI

Mazkur tadqiqotda bo'lajak o'qituvchilarning pragmatik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari o'rganildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, kuzatish, suhbat, savolnoma hamda qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanildi. Pragmatika, kommunikativ kompetensiya va pedagogik texnologiyalar bo'yicha ilmiy manbalar tahlil qilinib, Charles Morris, Dell Hymes, Shavkat Safarov hamda Galina Leonidovna Filippovalarning ilmiy qarashlari o'rganildi. Tadqiqot davomida rolli o'yinlar, case-study, debat, kommunikativ trening va interaktiv metodlar qo'llanilib, ularning bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ faoliyatiga ta'siri tahlil qilindi. Shuningdek, verbal va noverbal vositalarning pedagogik muloqotdagi o'rni ham o'rganildi.

Tadqiqot jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar (rolli o'yinlar, case-study, debatlar, kommunikativ treninglar va interaktiv topshiriqlar) amaliy jihatdan tahlil qilindi. Kuzatish va tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, interaktiv metodlar qo'llanilganda talabalar nutqiy vaziyatga mos til birliklarini tanlashda faollashadi hamda kommunikativ maqsadni aniqroq ifodalashga erishadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy "grammatika asosida o'qitish" yondashuvi bilan solishtirganda, kommunikativ va situativ metodlar talabalar nutqida pragmatik moslashuvchanlikni sezilarli darajada oshiradi. Xususan, rolli o'yinlar jarayonida talabalar real pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali nutqiy strategiyalarni tanlash, murojaat shakllarini moslashtirish hamda noverbal vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirdi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, pragmatik kompetensiya faqat til bilimlariga emas, balki ularni kontekstda to'g'ri qo'llash qobiliyatiga asoslanadi. Shu bois, pedagogik texnologiyalarni tanlashda interaktivlik, amaliyotga yo'naltirilganlik va kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish asosiy mezon bo'lishi lozim. Ayniqsa, case-study va debat metodlari talabalarni tanqidiy fikrlashga, argumentatsiya qilishga va nutqni maqsadga yo'naltirishga o'rgatishi bilan samarali ekanligi aniqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishda interaktiv pedagogik texnologiyalar yetakchi o'rin tutishini tasdiqlaydi va ularni ta'lim jarayonida tizimli qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Pragmatik kompetensiya o'qituvchining nutqni faqat grammatik jihatdan

to'g'ri tuzishi emas, balki uni kommunikativ vaziyat, auditoriya va maqsadga mos holda qo'llay olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Tahlillar shuni tasdiqladiki, interaktiv pedagogik texnologiyalar – rolli o'yinlar, case-study, debatlar va kommunikativ treninglar – bo'lajak o'qituvchilarda pragmatik ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu metodlar talabalarni real pedagogik vaziyatlarga yaqinlashtiradi, ularning nutqiy strategiyalarni tanlash, muloqotni boshqarish va noverbal vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, an'anaviy yondashuvdan farqli ravishda, kommunikativ va situativ metodlar talabalar faolligini oshirishi hamda ularning amaliy nutqiy kompetensiyasini kuchaytirishi aniqlandi. Shu sababli, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida pragmatik kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarni tizimli joriy etish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim tizimida pragmatik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni kengaytirish va takomillashtirish muhimligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. John Langshaw Austin Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press.
2. Viktor Bespalko Bespalko, V. P. (1989). Slagaemye pedagogicheskoy texnologii. Moskva: Pedagogika.
3. Michael Canale Canale, M., & Merrill Swain Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), 1-47.
4. John Dewey Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
5. Herbert Paul Grice Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), Syntax and Semantics (Vol. 3, pp. 41-58). New York: Academic Press.
6. Dell Hymes Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin Books.
7. Stephen Levinson Levinson, S. C. (1983). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Charles Morris Morris, C. (1938). Foundations of the Theory of Signs. Chicago: University of Chicago Press.

9. John Searle Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Lev Vygotsky Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
11. Shavkat Safarov Сафаров, Ш. (2008). *Прагмалингвистика*. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси.
12. Galina Leonidovna Filippova Филиппова, Г. Л. (2007). *Педагогические условия эффективного профессионально-личностного развития будущего учителя (Автореферат кандидатской диссертации)*. Россия.
13. Мухташамова, П. З. (2020). *Characterization of grammar skills in various types of speech activity*. Вестник науки и образования, (12-2), 86-88.